

nig voor, uit de aandacht die ze krijgt blijkt wat voor een belangrijke rol die kunst speelt. Aandacht is een schaars goed, aandacht trekken, krijgen en vasthouden is toch wat iedereen wil. Gegeven de schaarsheid is het opmerkelijk hoeveel aandacht er naar kunst gaat. Kunst krijgt bijvoorbeeld meer aandacht in de media dan de staalindustrie. Die aandacht weerspiegelt zich niet in het economisch belang, er is blijkbaar een ander belang. Het andere punt is dat kunst en economie elkaar niet goed liggen. In gezelschap van kunstenaars wordt geld al snel als iets vies beschouwd. Terwijl kunst hoe dan ook geld kost. Ook daar klopt iets niet. Kunst is gewoon weerbarstig. De derde vaststelling is dat in de cultuur en ook in de wetenschappen op allerlei manieren geldelijke transacties vermeden worden. Je betaalt niet aan de ingang voor een kerkdienst, de wetenschap laat zich niet direct betalen. Dat brengt ons in de buurt van vriendendiensten, die ook niet meteen verzilverd of afgerekend worden. Er spelen in cultuur waarden die niet direct meetbaar zijn.'

Wederkerigheid

Er is dus iets meer. Klamer ziet kunst en cultuur als drager van waarden die niet meteen in geld uit te drukken zijn, net zoals vriendschappen of professionele relaties in de zakenwereld zich ook niet laten kwantificeren maar gebeuren op basis van wederkerigheid. In de zakenwereld worden transacties gesloten op contract, die hebben een exacte prijs maar er worden ook relaties gelegd die in feite onbetaalbaar zijn. Relaties zorgen voor continuïteit, contracten worden op korte termijn afgehandeld en de partners gaan uit elkaar zonder verdere verplichtingen. Relaties onderhouden in de businesswereld wordt steeds belangrijker en meer en meer naar waarde geschat. En hier blijft de econoom een beetje verward achter: hoe kan hij dat nu precies in de boekhouding inschrijven behalve dan onder de post relatiegeschenken? Klamer stelt hier twee zaken scherp: een commerciële transactie (onmiddellijk betalen b.v.) devalueert goederen waarvan de waarde niet gemeten kan worden. Ten tweede: als directe betaling de waarde devalueert, dan kan er gezocht worden naar een omweg om de kostprijs van het te produceren goed alsnog te financieren.

Klamer: 'Die omwegen kennen wij bijvoorbeeld in de kerk, waar geen entreegeld gevraagd wordt maar een vrijwillige bijdrage, of bij een serviceclub, waar de leden royaal betalen voor een eenvoudige lunch om zo aan fundraising te doen. Wel, in de cultuur gaat het ook zo of zou het nog veel meer het geval moeten zijn. De Metropolitan Opera in New York is

een mooi voorbeeld. Van de 100 miljoen dollar budget worden er 50 ingebracht door de toeschouwers en de sponsors, de overheid subsidieert 7 procent van die 100 miljoen en de 43 resterende procent wordt ingebracht door *patrons*, door individuele donateurs en *corporate donations*. In de States wordt er overigens een onderscheid gemaakt tussen sponsorgeld en donaties. Sponsorgeld is directe betaling, voor wat hoort wat. Het wordt geboekt als promotiekosten. Donatie is een vorm van indirecte betaling. Dat de twee samengaan in cultuur, heeft alles te maken met het bestaan van kunst als product en kunst als activiteit, als drager van waarden. Een schilderij kan gezien worden als een belegging, maar ook als een artistieke ervaring. In het theater is de voorstelling voor een deel een product dat entertaint of dat sociale status verschaft aan wie er over mee kan praten. Daar betaalt die graag voor. Maar theater kan evengoed een ondefinieerbare ervaring zijn waarvan de weerslag en het benefit niet te meten zijn. Theaterproducenten die niet op het product willen spelen, maar wel op de ervaring en niet zozeer op entertainment uit zijn, zullen dus andere en allicht indirecte vormen van betalen moeten nastreven.'

Dat cultuur staat voor waarden die niet verzilverbaar zijn en dus vrij weerloos zijn, zou best eens tot een nivellering van die cultuur kunnen leiden. Kramer ziet dat gevaar, maar hij blijft vrij optimistisch. De cultuur, de kunst zal blijven bestaan als plaats waar de conversatie gaande wordt gehouden en belangrijke waarden worden 'verhandeld'. In de zakenwereld stelt hij vast hoe er juist een herwaardering en een nieuwe belangstelling komt voor relaties en de betekenis van waarden en cultuur. Hij heeft aan de George Washington University onderzoek gedaan naar de invloed van kunst en cultuur op economie, de omgekeerde bewerking. Het uitgangspunt was te zoeken naar parallellen tussen kunst en economie. In de States is de Association for Cultural Economics die relatie al geruime tijd aan het bestuderen.

Modernisme

Klamer: 'In de moderne kunst zie je een verglijding van figuratieve kunst, kunst die verhaalt of symboliseert, naar kunst die abstraheert. Die beweging naar het formele die zich ook in de muziek, filosofie en architectuur voordoet, is ook terug te vinden in de economie. Wij noemen dat modernisme. *Economy is bitten by modernist bug*. Tegelijk zie je tegenbewegingen, terug naar het figuratieve in de kunst en het zoeken naar identiteit in de bedrijfs wereld, wat Milan Kundera het verhaal noemt. Dat is een creatieve spanning die deze

tijd typeert. In de economie heb je enerzijds dat doorzetten van het abstraheren, het technologische en de globalisering, anderzijds zie je in bedrijven het besef groeien dat je een identiteit nodig hebt, *corporate culture*. Een beetje bedrijf heeft een verhaal en waarden nodig. We zijn niet alleen zakelijk bezig, we moeten elkaar kunnen vertrouwen. Ook in de politiek wordt er een soort elan van de waarden gelanceerd, er wordt gesproken over een nieuwe politieke cultuur. Dat heeft goede redenen. Het is beter te handelen met mensen met wie je wat deelt aan waarden dan met mensen die cultureel ver van je bed staan. Aan de ene kant heb je dus de gladjes verlopende globale economie en aan de andere kant die hang naar iets wat dat overstijgt. Wat we nu meemaken, is het grote conflict tussen de abstractie en de identiteit.'

Laten we Klamer een verlicht econoom noemen. Wat hij zegt, wordt danig subtiel en opent meer dan een interessant denkpad om de financiering van kunst en cultuur, die toch stilaan deel (dreigen) uit (te) maken van de verzorgingsstaat, te herdenken. Maar hij komt voorlopig geen pasklare oplossingen aandragen. In eerste instantie wil hij op universitair en wetenschappelijk niveau de discussie en het denken levendig houden. Wat zorgt ervoor dat kunst zo'n vehikel van waarden is en wat hebben die waarden te betekenen voor de cultuur in het algemeen? Het kritisch onderzoek biedt geen oplossing, het adviseert de politici niet, maar het kan de problemen wel in een helderder daglicht stellen.

Aristocratie

Klamer: 'Ik probeer de knuppel in het hoenderhok te gooien door te stellen dat er geen goede economische motieven zijn voor het in stand houden van het subsidiebeleid. De subsidiëring is in de jaren zestig van start gegaan en daarvoor was er ook kunst, dus. Ik zeg niet dat de subsidiestop er moet komen, maar laten we wel wezen: subsidiëring is een vorm van aristocratie van de smaak. Vroeger was er een mecenas en dat kwam voor zijn rekening, want die had besloten dat het goed was. Dat was de aristocraat, hij die vindt dat zijn waarden beter zijn dan die van anderen. Dat is nu precies het uitgangspunt van de intellectuele elite waartoe ik hartstochtelijk behoor. Wij geloven dat onze smaak beter is dan die van anderen. Zo is er hier in Nederland een radicale scheiding tussen de lezers van de NRC en de Volkskrant enerzijds en die van De Telegraaf en het Algemeen Dagblad anderzijds. Die eerste groep vindt zich gegarandeerd beter dan de andere: ze denken bewuster na, leven kritischer, ze koesteren ook hoge waarden, etc. En